

PATRIMONIU MUZEAL

PRESCRIPTE VERBALE SEMNAȚE DE CĂMINARUL GHEORGHE EMINOVICI

Mihaela ANIȚULUI

Ala SAINENCO

Memorialul Ipotești – Centrul Național de Studii
„Mihai Eminescu”

Vorbea bine rutenește, avea o memorie uimitoare, învățase bine nemțește și binișor franțuzește, cunoștea aproape toată Moldova, scria, nu caligrafic, dar foarte lizibil, și stilul era scurt și concis – astfel îl caracteriza Matei pe Gheorghe Eminovici (Eminescu 1909: 148). La fel cum – lucru știut – va insista Gheorghe Eminovici ca toți fiii săi să facă școală, va fi insistat – e de presupus, iar mărturiile adunate de Vasile Gherasim confirmă acest lucru: Baba Chița și-ar fi amintit că „tatăl lor i-ar fi bătut strașnic, căci nu se dădeau la carte” (Gherasim 1977: 110) – și Vasile Eminovici să-i trimită pe cei trei fii ai săi: Gheorghe, Ioan și Ștefan la școli. Călineștii lui Cuparencu – unde se născuse Gheorghe Eminovici și unde tatăl său, Vasile, era dascăl – era dintre satele mari din Bucovina, dar fără școală. Iar perioada în care băieții dascălului din Călinești ar fi trebuit să facă școală a fost una dintre cele mai nefaste pentru învățământul românesc din Bucovina: în perioada 1815-1844 „s-au intensificat presiunile de catolicizare, germanizare și polonizare a învățământului. Majoritatea elevilor din școli erau germani și maghiari, de confesiune catolică și protestantă, pe când proporția copiilor ortodocși școlarizați era mult mai mică (...). În aceste împrejurări, românii bucovineni au recurs la practica școlilor private, a celor mănăstirești sau a învățătorilor ambulanti” (Ungureanu 2018a: 16).

Matei își amintea că tatăl său „a învățat carte în Suceava, 3 clase, la un anume dascălul Ioniță” (Eminescu 1909: 147). În perioada respectivă, la Suceava, pe lângă Mănăstirea „Sf. Ioan cel Nou de la Suceava”, „și-a desfășurat activitatea cărturărească” un anume Ioniță Arhip, copist (aprox. 1760, Suceava – 1833, Suceava). Nu e exclus ca „dascălul Ioniță” să fie, de fapt, Ioniță Arhip, care a scris și un „Miscelaneu de literatură religioasă care cuprinde «Treptnic», «Însemnări privitoare la moaștele Sfântului Ioan», «Legenda Duminicii», «Pilde filosofesti», «Viața Sfântului Haralambie» și indicații cu caracter juridic, ba chiar și câteva elemente din biografia copistului” (Palade 2012: 23).

Totuși „trei clase” ar fi trebuit să însemne frecventarea regulată a școlii, probabil, și nu lecții sporadice cu un dascăl sau profesor ambulant, cum se întâmpla totuși destul de frecvent în Bucovina în perioada 1786-1848. Și de la acești învățători însă „au deprins cunoștințe elementare de scris, citit și socotit primii scriitori bucovineni, precum și mulți intelectuali români din vechea generație”. Constantin Ungureanu aduce câteva exemple: „Iraclie Porumbescu (tatăl compozitorului Ciprian Porumbescu), în perioada 1828-1833 a învățat Bucoavna, Ceaslovul și Psaltirea la dascălul Ghenadie Platenchi de la mănăstirea Putna”; „viitorul profesor și membru al Academiei Române, Ioan Sbiera, primele cunoștințe de carte le-a obținut de la un învățător ambulant”; „viitorul poet Vasile Bumbac a învățat între anii 1843-1844 Ceaslovul și Psaltirea cu dascălul Iordache la Costâna”; „Vasile Cocârlă, cu banii căruia s-a întemeiat internatul de băieți de la Gimnaziul din Suceava, și-a făcut studiile elementare la un dascăl ambulant, venit la Costâna pe la 1840 din comuna învecinată Bălăceana” (Ungureanu 2018b: 69).

Școala pe care a făcut-o Gheorghe Eminovici era, probabil, „școala moldovenească” de la Suceava. În anul 1822 – constată D. Ungureanu – și mai târziu, „în Bucovina activau câte o școală principală la Cernăuți și Suceava, o școală de fete la Cernăuți și 27 de școli triviale” (Ungureanu 2018b: 67). Așa cum școlile triviale erau școli primare superioare cu două clase, e de presupus că Gheorghe Eminovici a frecventat școala principală. Eventuala descoperire a listelor elevilor ar putea face lumină și în această situație, care, deocamdată, rămâne în domeniul coniecturilor.

O altă versiune privind școlirea lui Gheorghe Eminovici îl arată învățând carte și, dintre limbile străine, germana, la curtea de la Costâna a baro-

nului Ioan Cârste, căruia i-ar fi servit și de fecior de casă. În acest caz, ar putea fi vorba de același dascăl ambulant de la care a învățat carte Vasile Cocârlă sau dascălul Iordache care l-a instruit pe Vasile Bumbac (Ivănescu 1977: VI-VII).

Școala pe care a făcut-o, într-un fel sau altul, îi va permite să parcurgă un drum lung și sinuos de la feciorul de casă al baronului de la Costâna la proprietarul moșiei Ipotești. În 1831, preluând arenda Dumbrăvenilor lui Balș și „având acum nevoie de ținerea unei cancelarii, baronul aduce din Bucovina pe Gheorghe Eminovici, în care avea încredere”. După moartea baronului Ioan Cârste, Constantin Balș îl reține pe Gheorghe Eminovici la cancelaria de la Dumbrăveni, unde îl găsim vechil, apoi administrator până în 1849 (Ivănescu 1977: VI-VII). Între timp, Gheorghe Eminovici își vedea și de propriile afaceri, multe și încâlcite, cel puțin la prima vedere: arenda unor moșii, chirii și împrumuturi de bani, antrepriza cu spirt etc. După 1865, e implicat activ în aplicarea Reformei agrare, de cele mai multe ori ca reprezentant al Anei sau al lui Dimitrie Balș, de pe a căror moșie Gheorghe Eminovici trebuia să fi plecat cu un gust amar al nedreptății care i s-a făcut prin testamentul lui Costache Balș (Gheorghe Eminovici era, se pare, singurul, care nu-și găsisse numele în testamentul acestuia), dar și al conflictului prelungit cu Constantin Hurmuzachi.

Din această perioadă datează mai multe prescripte verbale semnate de căminar. Parte dintre acestea au fost publicate de Augustin Z.N. Pop – *Prescript verbal de împrumut, comuna Sarafinești* – 7 aprilie 1865; *Prescript verbal de împrumut, comuna Dumbrăveni* – 22 octombrie 1865 (Pop 1969: 261-263); *Prescript verbal privind cotunele Verești, Văratice, Sălăgenii din comuna Dumbrăveni* – 22 martie 1865; *Prescript verbal de ridicare în plan a liniilor de hotar, comuna Bursuceni* – 10 noiembrie 1867 (Pop 1983: 19-26) –, parte de Al. Bardieru – *Prescript verbal de împrumut, comuna Mândrești* – 14 aprilie 1865; *Prescript verbal de împrumut, comuna Hrișcani* – 14 aprilie 1865; *Prescript verbal de împrumut, comuna Vlădeni* – 16 aprilie 1865 (Bardieru 1975: 44-48). În Fondul Documentar Ipotești se păstrează, pe lângă câteva prescripte din lista celor publicate, alte câteva prescripte, iar împreună cu ele și acte, nepublicate până azi.

Răspunsul lui Gheorghe Eminovici la adresa primarului de Cucorăni

(nr. inventar - 131)

„Domnule primari

La adresa Domniei voștre cu numărul N 165 cu onoare vă răspund că Comisia de constatare au înscris un preot pentru întreaga comună Ipotești prin urmare de sine se așteaptă că toți proprietarii sunt datori după legile vechi și nouă a da pământul legiuit pentru un preot.

Bine voiți Domnule primari a primi încredințarea considerației mele.

G. Eminovici

866 Martie 25

Ipotești

Dom-nii-sale

Domnului primar Comuna Cucorăni”

Conținutul adresei primarului de Cucorăni, de care ținea și cătunul Ipotești, îl putem deduce doar. În mod sigur, era vorba de Reforma agrară și, probabil, primarul miza pe experiența căminarului Eminovici, care o reprezentase pe Ana Balș sau pe fiul acesteia, Dimitrie Balș, în comisiile „de alegere a locurilor locuitorilor de acele a proprietății”.

În rezoluție, pe răspunsul lui Eminovici, o altă mână, probabil a primarului, a consemnat:

„Cu pășirea subsemnatului în cotuna Ipotești voi îndemna și pe cealanți proprietari analogisi fie care în parte de a da pamantul cuvenit preutului după așa demanda.

Primar [indescifrabil]

Două numere, scrise de aceeași mână, indică, probabil, numărul de înregistrare al răspunsului – 211 – și numărul care urma să se pună pe adresa primarului cu îndemnul de a da „pământul cuvenit preotului” – 222.

Și totuși, contrar celor afirmate de Gheorghe Eminovici, în procesul-verbal din „anul una mie opt sute șasezeci și cinci luna Decembrie în opt zile” al comisiei ad-hoc responsabilă cu „lucrările de alegere a locurilor

locuitoarești de acelle a proprietății” la Ipotești, numele preotului nu este în listă. În respectivul proces-verbal însă e precizat că, atunci când sosi pe moșie, inginerul găsi lucrările terminate și, prin urmare, el a ridicat planul și a verificat măsurătoarea, semnând.

Pe de altă parte, într-un alt prescript verbal, cel de la Hrișcani (datat 25 martie 1865, nr. inventar – 153), comisia, din care făcea parte și Gheorghe Eminovici, consemna în cazul preotului: „*Pentru un preot servitoriu Bisericii avându[-]se an preveri legiuirea cuprinsă an manual administrativ la bunul I pagina 437 s[-]au acordat 8 fălci și ½ loc de hrană de cari urmașii a fi folosit numai an timpul Serviciului seu pi lângă cari I s[-]au admis și 12 și ½ prajini an vatra satului pentru locul casi și o grădini ce o are pentru cari s[-]au anscris în tabela a la N 39”.*

„Legea nr. 1014/1864 pentru regularea proprietății rurale”, publicată în Monitorul Oficial, Partea I nr. 0 din 14 august 1864, prevedea în cazul bisericilor și a slujitorilor ei:

– la art. XIV: „*Locurile de islasu (imasiu), arătură și fenetiă, carii, prin legi speciale, stepânii de moșii sunt datori a da preoților bisericeleor sătesci, nu se atingă prin decretul de fatiă. Aceste locuri vor urma și în viitoriu a servi pentru întreținerea clerului din respectivele commune”;*

– și la art. XX: „*Tote locurile și clădirile din cuprinsulu vetrei satului, care, după art. de mai susu nu remănu nici în proprietatea săteniloru, nici în a stepînului de moșie, precumu: bisericile, cimitirile, casile comunale, scolile, casile și îngrăditurile menite și făcute de comună pentru preoții bisericeleor, pietiele, ulitiile și locurile ocupate de pătule (coșiere) și alte stabilimente comunale astădi în fiintiă, remănu proprietatea comuneloru rurale, fără despăgubire”.*

Prescript verbal de împrumutare, cotuna Ipotești (nr. inventar – 120)

„*Alegerea, despărțirea și stâlpirea*” moșiei Ipotești, întru confirmarea hotarelor ei, s-a făcut de mai multe ori.

Pe 31 octombrie 1813, mai mulți oameni bătrâni din Ipotești și Cucorâni dădeau mărturie pentru hotarul dintre cele două moșii. Mărturia se făcea cu carte de blestem, pe care stolnicul Iordachi Murguleț (de la care moșia avea să treacă la fiica sa Ileana, căsătorită cu Doxachi Hurmuzachi, și, apoi, tot

ca zestre, la fiica Ilenei, Eufrosinia, căsătorită Petrino) o scotea „de la preoșfinția sa părintele mitropolitul chirio chirio Veniamin, din velet 1813, iulie 21”. Cartea o citea, așa cum fusese rânduit de mitropolit, protopopul și iconomul Ilie, care redacta și textul hotărniciei (Ungureanu 1977: 3-4).

În 1847, când Ipoteștii au intrat în proprietatea lui Gh. Eminovici, comisiunea delegată de Judecătoria Botoșani pentru stabilirea limitelor moșiei consemna în Jurnal, pe 3 octombrie: „Iară hotarele de cătră megieși, și anumi, atît în capitele Ipoteștilor, din care unul lovește în coasta Hrișcanilor, după cum mai sus s-au arătat, iară altul în coasta Teișoarei, cît și în coastele Ipoteștilor, din care una lovește în coasta Cătămărești și a Rușilor, iară alta, cea opusă în coasta părții din Ipotești, a casăi răposatului hatman Manu, cercetîndu-să cu de-amănuntul, s-au găsît despărțite și statornicite cu movile și cu pietre hotară” (Ungureanu 1977: 142-146).

Aceleași movile delimitau moșia în 1813 și erau consemnate și în procesul-verbal din 1865, prin care se alegeau locurile „locuitoroști de acelle a proprietăței”, așa cum o cerea Reforma agrară.

„Proces Verbal

Anul Una mie opt sute șase deci și cinci luna Decembrie în opt delle.

Sub semnatul ingineru, venind la satul Ipoteștii părțile D-lui Gheorghie Eminovici communa Cocoreni plassa Târgului și găsind terminate de comisiunea adhoc lucrările de allegere a locurilor locuitoroști de acelle a proprietăței, am procedat la redicarea în planu a linielor de hotare a acellor locuri, și verificând măsurătorea, am constatat că se cuvine

<i>I În Vatra Satului</i>	<i>St. Patrat</i>
<i>1/ Pentru No. de 24 case ale clăcașilor de diferite categorii</i>	<i>= 10.800</i>
<i>2/ Reservat pe sama proprietarului</i>	<i>= 2.340</i>
<i>Total în vatră cuvenit locuitorilor și reservat de proprietate</i>	<i>13.140</i>
<i>IIe Pamentu de aratură fânațu și Islazu</i>	
<i>1/ Pentru 7 locuitori cu brașile câte 7200 St. Patrat de fie care: facu</i>	<i>= 50.400</i>
<i>În total și cu vatra Satului: făcu</i>	<i>= 63.540</i>

Dari acesti clacași sunt statorniciți cu locuințele lor pe două trupuri de moșie despărțite una de alta prin alte două proprietăți, aflate în mijlocu: Ipoteștii d-lui Isecescu și Ipoteștii proprietate a Statului, înscriși la unu locu în tabloul de

constatare. Și deci constatându[-]se cantitatea ce trebuie să fie pe o bucată s[-]au descoperit:

1. Locul pentru No. de 14 case ale clăcașilor	= 6.300
2. Au rezervat proprietariul	= 1.404
3. Pentru 4 clăcași cu brațele câte 7200 St.	= 28.800
În total	36.504

Și fiind că casele lor sunt foarte înprăștiete nu s'au putut construi și stelpi o vatră de sat așa der' li s'au mărginit ace cantitate de mai sus și se întru singur trupă așa pre cum se vede însemnată pe planul cu lit. a.

În al doilea trupă s'au constatat că se cuvine să fie

1/. – Locul pentru No. de 10 case a le clăcașilor	4.500
2/. – Au rezervat proprietariul	930
3/. – Pentru 3 trei clăcași cu brațele câte 7200 St.	21.600
patrat de fie care	2
În total	27.030

Și aceste case fiind înprăștiete nu s'au putut face o vatră de sat și dar' întinderea de mai sus în soma de douăzeci și șapte mii treizeci și șase Stenj. s'au mărginit în unu singur trupă precum să vede însemnat pe planul sub fig: lit: B

Bucata demarcată pe planul cu lit. a se mărginește începând măsura din punct. No. 1 ce este în gardul unei vii și hotarul între Ipotești D-lui Eminovici și Ipotești Isecescu și'n spre apus pe hotarul și la 26 Stenj. s'au găsit o piatra cu Nr. 2 de a colo tot pe hotarul în spre apus preste păreul la deal și la 197 Stenj. s'au găsit locul unei pitre ce să vede sub No. 3, de acolo cotind pușin hotarul tot pe elul la deal și la 40 Stenj. s'au făcut movila No. 4 care face colțul. Iar de acolo drept în jos preste unu păreul pene în hotarul moșiei Cătămărești 120 Stenj. unde s'au făcut movila No. 5 ear de acolo pe hotarul ce desparte moșiele Cătămărești și Ipotești la vale și la 20 Stenj. s'au găsit locul unei pietre ce să vede cu No. 6 De acolo cotind pușin hotarul la vale pe elul și peste păreul la 238 Stenj. s'au găsit earăși locul unei pietre sub No. 7 ear de acolo pe hotarul la deal 60 Stenj. pene în colțul unui șanțului unde s'au făcut o movilă No. 8 care face colțul; de a colo în sus drept, pene în colțul șanțului viei proprietariului 90 Stenj. ce se vede cu No. 9 de la care apoi 46 Stenj. 4 palme pene la punctu No. 1 de unde s'au început măsurătorea; acest trupă s'au mărginit și'nconjurat prin brazdă și movile cuprinzând soma de 12 douăsprezece fălci 54 cincideci și patru prej. Iar bucata demarcată pe planul cu lit. B se mărginește începând măsura din movila ce este în hotarul moșiei Ipotești,

proprietatea a Statului ce se vede sub No. 1 și în sus drept 130 St. și 5 palme pene în hotarul moșiei Ipotești. D. Mavrodin unde s'au făcut o movilă Nr. 2 de a colo pe hotarul între Ipoteștii D. Eminovici și Ipoteștii D. Mavrodin unde s'au făcut o movilă No. 2 De a colope hotarul între Ipotești D. Eminovici și Ipotești D. Mavrodin pe deal și în păreu la 61 St. s'au găist o gropă ce se vede cu No. 3. De a colo cotind pușin hotarul tot pe el la deal de 153 St. 4 palme s'au făcut o movilă cu No. 4, care face colțu. Iar de a colo erași în curmezișu în josu drept 132 St. pene în hotarul moșiei Ipoteștii proprietate a Statului, unde s'au făcut o movilă No. 5. De a colo pe hotarul între Ipoteștii Statului și Ipoteștii D. Eminovici și la 36 St. 4 palme s'au găsit o movilă ce să vede cu No. 6 de la aceea la vale pe hotaru la 109 St. 4 palme s'au găsit o piatră cu No. 7 iar de a colo 64 St. pene la movila No. 1 de unde s'a început măsura. Acastă bucată s'au încunjurat cu brasdă și movile cuprinđând soma de noue fălci trei deci și una prăj.

Cu acest modu remâind mulțumite ambele părți: s'au închiet acest procesu verbal în două exemplare, care subscribe de mine și membrul comisiunei ad hoc s'au dat unul comunei iară altul s'au înaintat Domnului prefect a Județului, spre regulă.

Ingineru – [Indescifrabil]

În fința și cu mulțami Subsemnatului Proprietar moșiei Ipotestei s'au desevarsit lucrarea de față – **G. Eminovici**

În fința și cu mulțămirea Sub Semnatului delegat ales din partea Clacasilor s'au desevarsit lucrarea de față – 88 Dumitru Vasiliu Nechitu

Și in fința Sub Scrisului Primar Comunei Cucorenei s'au desevărsit lucrarea de față

Primar – [Indescifrabil]

866 Genar

Nr. 38

Scriitori

G.Th. Manu.”

Bibliografie

Bardieru 1975: Al. Bardieru, *Mărturii din viața căminarului Eminovici*, în: „Manuscriptum”, nr. 1 (18), Anul VI, p. 44-48.

Eminescu 1909: M. Eminescu, Omagiu lui Mihail Eminescu cu prilejul a 20 de ani dela moartea sa, alcătuit și așezat în pagină de Comitetul Comemorării –

Galați și tipărit la Atelierele Grafice Socec & Co. societate anonimă, București.

Gherasim 1977: Vasile Gherasim, *Mihai Eminescu*, Iași, Junimea.

Ivănescu 1977: D. Ivănescu, *Prefață*, în: Gh. Ungureanu, *Eminescu în documente de familie*, București, p. V-XII.

Palade 2012: M. Palade, *Ctitori de cultură și spiritualitate ortodoxă – arhieri, preoți și monahi cărturari din ținuturile Sucevei – Lexicon*, Pătrăuți, Suceava, Heruvim.

Pop 1969: A.Z.N. Pop, *Noi contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu*, București, Editura Academiei.

Pop 1983: A.Z.N. Pop, *Întregiri documentare la biografia lui Eminescu*, București, Editura Eminescu.

Ungureanu 1977: Gh. Ungureanu, *Eminescu în documente de familie*, Minerva, București.

Ungureanu 2018a: D. Ungureanu, *Sistemul de învățământ din Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774-1918)*. Autoreferatul tezei de doctor habilitat în istorie, Chișinău.

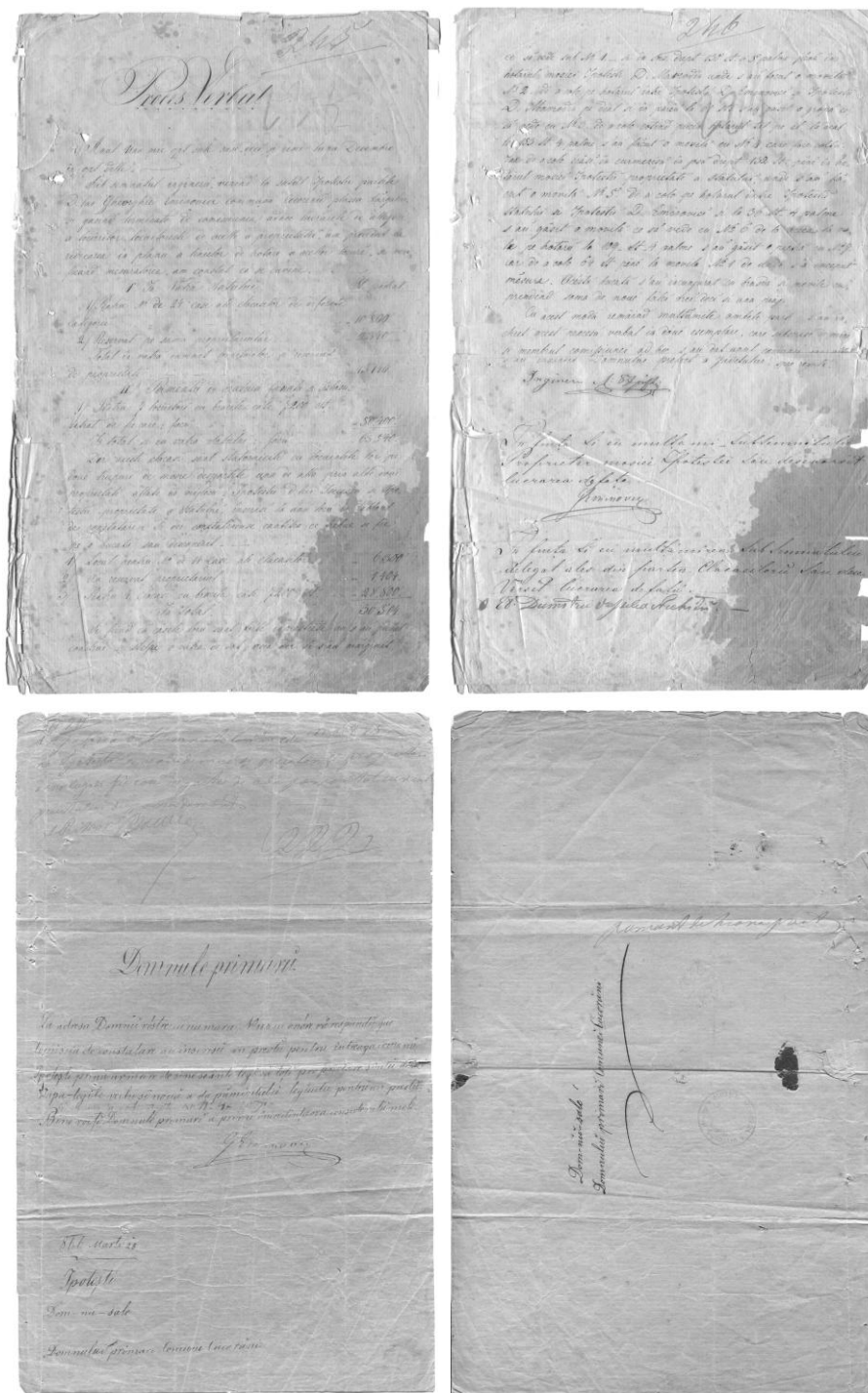
Ungureanu 2018b: D. Ungureanu, *Sistemul de învățământ din Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774-1918)*. Teza de doctor habilitat în istorie, Chișinău.

Rezumat: Fondul Documentar Ipotești conține mai multe documente cu referire la viața și opera lui Mihai Eminescu și membrii familiei Eminovici. Printre acestea, o serie de documente reflectă activitatea lui Gheorghe Eminovici, relațiile sale cu familia Balș, procese-verbale și adrese redactate de căminar. Autoarele prezintă două documente originale, nepublicate integral până acum: o adresă a lui Gheorghe Eminovici către primarul de Cucorâni și un prescript verbal cu referire la moșia Ipotești. Documentele sunt însoțite de comentariu și de o notă biografică.

Cuvinte-cheie: Gheorghe Eminovici, Ipotești, Cucorâni, prescript verbal.

Abstract: The Ipotești Documentary Corpus contains several documents referring to Mihai Eminescu's life and work of and to the Eminovics. Among them, a series of documents reflect the activity of Gheorghe Eminovici, his relations with the Balsh family, minutes and letters written by the duty collector. The authors examine two original documents, not published completely so far: Gheorghe Eminovici's letter to the mayor of Cucorani and a minute referring to the Ipotești estate. The documents are accompanied by a commentary and a biographical note.

Keywords: Gheorghe Eminovici, Ipotești, Cucorani, minutes.

Prescript verbal de împrumut, cotuna Ipotești (nr. inventar – 120, FDI al BNP)
 Răspunsul lui Gheorghe Eminovici la adresa primarului de Cucurăni (nr. inventar – 131, FDI)